

صوفیان که، گذشته از فوائد زبانی قابل توجه، به سبب اشتغال بر گزارشهایی از احوال صوفیان اولیه، اهمیتی ویژه دارد.

از قرن سوم ق، چند کتاب با همین عنوان گناه با لفظی افزون تر به دنبال آن در دست است: یکی از ابو عبدالله محمد بن یوسف البنا، مشهور به «عروس زهد» (متوفی ۲۸۶ق) است (نک: خواجه عبدالله انصاری، ص ۲۲۱)؛ دیگری از فقیه ابواللیث نصر بن محمد بن احمد بن ابراهیم سمرقندی (متوفی ۳۷۳ یا ۳۷۵ق) کتابی فقهی به زبان عربی که بیشتر مرتبط با آداب شرعی و مسائل مربوط به اخلاق و دین اسلام است و اثری از تصوف در آن دیده نمی شود (نک: رجایی، ص نود و هشت - صد). در بعضی کتب تراجم (ذهبی، سیر

اعلام النبلاء، ج ۱۸، ص ۵۸۸؛ همو، تذکرة الحفاظ، ص ۱۱۹۵؛ همچنین نک: رجایی، ص صد و یک) به ابوالفضل محمد بن احمد طیبی نیشابوری (متوفی ۴۸۲ق)، از محدثان قرن پنجم ق، هم کتابی با عنوان «بستان العارِفین» نسبت داده اند که نسخه ای از آن شناخته نشده است.

مؤلف بستان العارِفین به درستی شناخته نیست. در هیچ یک از نسخه های توپینگن و ترکیه نامی از مؤلف آن برده نشده است (رجایی، ص نود و هفت). مصحح کتاب «فعلاً و به عنوان ظن و اصلی مفروض» (همان، ص صد) این کتاب را منسوب به محمد بن احمد طیبی نیشابوری پیشگفته می داند؛ شاید در آینده با تحقیق بیشتر بتوان این نسبت را رد یا قبول کرد (همان جا). نسخه کتابخانه مرعشی این کتاب در صفحه عنوان خود، نام مؤلف را «ابونصر احمد بن ابوالخیر واعظ نیشابوری» معرفی می کند.

بستان العارِفین بیست و پنج باب دارد. نویسنده در مقدمه ای کوتاه به انگیزه تألیف، طرح کتاب و شمار و عناوین بابهای آن اشاره کرده است. باب اول تا دهم شرح کوتاهی از مبانی نظری تصوف و مطالبی است که طالبان تصوف باید از آن آگاه باشند. در آغاز هر کدام از این ده باب، به مناسبت موضوع آن، آیه ای از قرآن و ترجمه آن آمده است. این ترجمه ها در بیشتر موارد آمیخته به تفسیر است و معمولاً پس از آن، سخنی منسوب به پیامبر (ص) می آید. نقل احادیث به گونه ای است که غالباً تنها ترجمه فارسی آنها آمده و گاهی هم اصل حدیث ذکر شده است. بخش عمده متن را حکایات تشکیل می دهد و مؤلف در پایان بیشتر حکایات و به تناسب موضوع مرکزی آنها، زیر عنوانهایی چون «نکته»، «اشارت»، «سؤال»، «جواب»، «مسأله»، «مثل»، «مثال»، «حکمت»، «دلیل»، «پند»، «موعظت»، «وعده» گاه نظر مفسران را نقل کرده است و گاه معانی تأویلی به دست داده است و مطالب عرفانی کتاب نیز در ضمن همین نکات و اشارات طرح

خورش». برای اکثر مدخلها تنها یک معنی آمده است. برخی از مدخلها با واژه های دشوار و مبهم معنی شده است. مانند «بانج = ضره یعنی انباغ ای سوکن» (در لغت نامه دهخدا، به جای «بانج»، «بناج» آمده است، به معنی دوزن که یک شوهر داشته باشند، یعنی هو؛ ضره، معادل عربی آن و سدکن معادل هندی آن است، نک: دهخدا، ذیل «انباغ» و «بناج» و «ضره»). «بازنج = هداینگ و ازنج هم گویند». برخی از مدخلها با عبارت «معروف است» تعریف شده است. مانند «زره» و «شطنج». مؤلف در بسیاری از موارد صورتهای جمع کلمات را به دست داده است. برخی واژه ها با واژه متضاد آنها معنی شده است. مانند «حلال = از حرام بیرون آمده».

از این فرهنگ تنها شش نسخه، در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مؤسسه لغت نامه دهخدا و موزه ملی ایران نگهداری می شود. تنها نسخه بخش دوم آن به گفته مصحح (ص بیست) در موزه ملی ایران (موزه ایران باستان)، مورخ ۱۰۲۸ق، به شماره ۴۳۲۲، به خط نستعلیق محمد سعید قلیچ لی آتایی (یا قلیچ لیلی آتایی، برای این ضبط نک: درایتی، ج ۲، ص ۴۲۹)، در ۳۱۳ صفحه نگهداری می شود. بخش اول این فرهنگ به کوشش میر هاشم محدث در سال ۱۳۹۴ش، به اهتمام بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، در تهران به چاپ رسیده است. همچنین سید محمد صاحبی در تقدی بر این تصحیح، درباره برخی از تصحیفات و تحریفات این اثر به بحث پرداخته و بعضی از لغزشهای مصحح را یاد آور شده است (نک: صاحبی، ص ۹-۳۸). بخش دوم همچنان به صورت نسخه خطی باقی است.

منابع: بدر خزانه ای بکری بلخی، محمد بن قوام بن رستم، بحر الفضائل فی منافع الافاضل، به کوشش میر هاشم محدث، تهران، ۱۳۹۴ش؛ دبیر سیاقی، محمد، فرهنگهای فارسی و فرهنگ گونه ها، تهران، ۱۳۶۸ش؛ درایتی، مصطفی، فهرستواره دستنوشته های ایران (دنا)، تهران، ۱۳۸۹ش؛ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، ۱۳۷۷ش؛ صاحبی، سید محمد، پژوهشی در بحر الفضائل فی منافع الافاضل، فرهنگ نویسی، ش ۱۱، دی ۱۳۹۵ش؛ قواس غزنوی، فخرالدین مبارکشاه، فرهنگ قواس، به کوشش نذیر احمد، تهران، ۱۳۵۳ش؛ قوجه زاده، علیرضا، «شروح مخزن الاسرار»، آینه میراث، ش ۲۵، تابستان ۱۳۸۳ش؛ محدث، میر هاشم، «مقدمه»، نک: بدر خزانه ای بکری بلخی؛ نذیر احمد، «مقدمه»، نک: فرهنگ قواس؛ نقوی، شهریار، فرهنگ نویسی در هند و پاکستان، تهران، ۱۳۴۱ش.

ندا زادگان میاردان

بُستانُ العارِفین و تُحفةُ المریدین. یکی از متون متثور عرفانی نیمه دوم قرن پنجم ق، با بیش از سیصد حکایت

511. as-Samarqandī, a. l-Lait Naşr b. Muḥammad (373 od. 393):
1. *Bustān al-ʿarīfīn*/am Rand von: *Tanbīh al-ġāfilīn* a) **BUSTANU' ARIFIN**
 2. *Qurrat al-uyūn wa-mufarriḥ al-qalb al-mahzūn*/am Rand von: al-Hurāifīš: *ar-Raud al-fā'iq* **SEMEREKANDI**, Ebū'l-Leys
 3. *Tanbīh al-ġāfilīn*
 - a) Nachdr. B. o.J. von K., ʿIsā al-Bābī al-Ḥalabī o.J.; am Rand: *Bustān al-ʿarīfīn*
 - b) 2 Bde./ʿAbdalʿazīz M. al-Wakīl/Dschidda 1400/1980

BASIM YATIMLAR UMUMTAS
DORRA BELEG DOKÜMAN

● الليلة
احمد
ط 3
[القاهرة]
1987

(التصوف والزهد والمواعظ)

● بستان العارفين / تاليف ابي زكريا
محيي الدين بن شرف النووي . -
[القاهرة] : دار الريان للتراث ، [1987]
[82 ص : 24 سم .

27 OCAK 1994

Zeynu'l-Abidin Şirvani ve "Bustanun li-l-Arifin ve Gulistanun Li-l-Abidin" adlı eseri. *IZADI-KHARRAZI, Afsaneh Zahra*. Yüksek Lisans. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992. 55 s., 26 ref.
Danışman: Prof. Dr. Nazif Hoca. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

(١) بستان العارفين BUSTĀNŪI-ĀRIFĪN

لأبي الليث السمرقندي : نصر بن محمد (ت ٣٧٥هـ وقيل غير ذلك)
ذكره سزكين^(١) ومنه نسخة أخرى محفوظة في مكتبة الأوقاف العامة ببغداد رقم
(١٣٥٧٨) في (٣١٠) ورقة^(٢).

نسخة أخرى محفوظة في المكتبة السابقة ، رقم (٤٧٢٠) ، في (١١٢) ورقة ،
كتبت سنة ٦٥٣هـ^(٣).

نسخة أخرى محفوظة في المكتبة السابقة ، رقم (٤٨٢٥) في (١٦٥) ورقة ،
كتبت سنة ٩١٢هـ^(٤).

نسخة أخرى محفوظة في المكتبة السابقة ، رقم (٤٨٠٥) في (١١٥) ورقة^(٥).

نسخة أخرى محفوظة في مكتبة الأوقاف العامة في الموصل خزائن الجليلي رقم
(٧/٢) في (٢٣٩) ورقة^(٦).

نسخة أخرى محفوظة في المكتبة السابقة (خزائن مدرسة الحاج حسين بك رقم
٤/١) في (١٠٢) ورقة ، كتبت سنة ١١٠٣هـ^(٧).

نسخة أخرى محفوظة في الخزانة العمرية في مكتبة المتحف العراقي ببغداد رقم
(٢٢٣٧٢) في (٦٩) ورقة ، كتبت سنة ١١٦٠هـ^(٨).

نسخة أخرى محفوظة في دار الكتب القطرية بالدوحة ، رقم (٦/٢/٤٩٣)

(١) انظر : تاريخ التراث العربي ١١١/٣/١ .

(٢) انظر فهرس مخطوطات الأوقاف بغداد ٣٢٢/٢ .

(٣) المصدر السابق ٣٢٣/٢ ، والكشاف عن مخطوطات خزائن كتب الأوقاف ص ١٣٤ .

(٤) فهرس مخطوطات الأوقاف ٣٢٣/٢ . والكشاف عن مخطوطات خزائن كتب الأوقاف ص ١٣٤ .

(٥) انظر : فهرس مخطوطات الأوقاف - بغداد ٣٢٣/٢ والكشاف عن مخطوطات خزائن كتب الأوقاف
ص ١٣٤ .

(٦) انظر : فهرس مخطوطات الأوقاف - الموصل ٦٩/١ .

(٧) فهرس مخطوطات الأوقاف - الموصل ٦١/٦ .

(٨) فهرس مخطوطات الخزانة العمرية ص ٢١ - ٢٢ .

محمد أبو بكر بن علي ، استد راقات علي تاريخ التراث العربي ، قسم
العقيدة ، الجزء الثالث ، جدة 1422 . ص 252-253 . ISAM 90256 .

AL-SAMARĶANDĪ (abū'Ī-Layth Naṣr b. Muḥammad b. Aḥmad b. Ibrāhīm)

ابو الليث نصر بن محمد بن احمد بن ابراهيم السمرقندى

A Hanafi theologian and jurisconsult; d. 373/983-4 or 393/1002-3.

Known as imām al-Hudā. A very successful author in several fields of the Islamic sciences; his books have become popular from Morocco to Indonesia.

Bustān al-Ārifin

بستان العارفين

The garden of gnostics.

A book of ethics and piety which appears in many manuscripts and has often been printed. It is divided into 150 chapters dealing with a wide gamut of subjects. According to *H KH* 1818: "There are three versions of this work: grand, medium, and small; the latter is the one known in the Arabic and Byzantine territories". Chapter 80 is devoted to dirges or lamentations for the dead; (b) chapter 83 deals with the playing of the frame-drum (*duff*) at weddings; while the author admits the use of the *duff* at rejoicings, he rejects other types of drum, especially those provided with jingles—*djalād̄jil*.

Incipit (F-Pn, Ar. 4810):

قال الشيخ الفقير ابو الليث رحمه الله اختلف الناس في ضرب الدف

Explicit: اما الدفوف التي تضرب في زماننا .. وانما الاختلاف في الدفوف التي كانوا يضربونها في زمانهم المتقدم عندما يكون في سمرقند الخ

Mss:

F-Pn, Ar. 4810, f. 65-70b, 177 × 138 (143 × 93) mm., 17 l.

a(65); b(69b-70b).—Ms. dated 870/1465 copied by Mustafā b. Muḥammad b. Ḥasan al-Rūmī.

Other Mss:

D-brd, Bs. Pet. 56 (cat. 8322); *EIR-Decb*, 3245, 4189; *F-Pn*, Ar. 4803; *GB-Cu*, King's 59. Qq. 157; *Lbm*, Or. 538, 5684; *I-Rv*, 1646/2; *NL-Lu*, Or. 1574, 11590; *T-Itks*, A. 1423, 1551. E.H. 945, 946, 947, R. 369; *US-Pu*, 336, 920, 2132; *Yb*, A. 1450.

319

16-MART 1991

THE THEORY OF MUSIC IN ARABIC WRITINGS
(c.900-1900), AMNON SHILOAH, 1979 München,

Ed.: Egypt 1323/1905 and five other Egyptian editions.

Bibliography: Br. I, 196, 397; S I, 289, 347-48.

جمهوری ازبکستان، به شماره‌های ۸۸۴/۷ و ۶۱۷/۷۱ (غزلیات) در کتابخانه آکادمی علوم تاجیکستان و شماره ۲۱۰۰ (۴۴۱ الف - ۴۴۶ ب) در کتابخانه سن پترزبورگ نگهداری می‌شود. نسخه‌های دیگر از آن در لندن، تاشکند و آکسفورد نیز در دست است.

منابع: آتشکده، چاپ شهیدی، ۳۴۱؛ تاریخ ادبیات در ایران، ۴۵۶/۴؛ تاریخ ادبیات فارسی، اته، ۱۸۸؛ تاریخ نظم و نثر، ۲۹۵/۱ - ۲۹۶؛ تذکره الشعراء، دولت‌شاه، ۲۶۶ - ۲۶۹؛ تذکره الشعراء غنی، چاپ اسلم خان، ۵۰؛ خزانه‌عامره، ۱۴۷ - ۱۴۹؛ الذریعه، ۱۳۵/۹؛ ریاض العارفين، آفتاب‌رای، ۱۱۱/۱ - ۱۱۲؛ سخنوران صیقل روی زمین، ۷۲ - ۷۴؛ شمع‌انجمن، ۷۸؛ صحف ابراهیم، برگ ۵۳، شماره ۴۶؛ فهرست دست‌نویس‌های شرقی در آکادمی علوم تاجیکستان، ۲۶۵/۱؛ فهرست نسخ خطی فارسی استیتوی آثار خطی تاجیکستان، ۱۷۵/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲۲۴۹/۳ - ۲۲۵۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی مؤسسه خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه، ۱۴۸؛ مجالس النفاث، ۱۳، ۱۸۸؛ مجموعه نسخه‌های خطی فارسی فرهنگستان علوم جمهوری ازبکستان، ۹۳/۲؛ مخزن الخزائب، ۳۲۱/۱ - ۳۲۲؛ منتخب اللطایف، ۹۲؛ نسخه‌های خطی، دفتر هشتم، ۱۵، ۷۸؛ نثر عشق، ۲۱۴ - ۲۱۳/۱؛ نمونه ادبیات تاجیک، ۸۷ - ۸۸؛ هفت اقلیم، ۳۷۴/۳؛ عزیز دولت‌آبادی، «بساطی سمرقندی»، آشنا، سال هفتم، شماره ۳۶، پاییز ۱۳۷۶ ش، صص ۹۳ - ۱۰۶؛ اسماعیل حاکمی، «دیوان بساطی سمرقندی»، یادگارنامه حبیب یغمایی، صص ۱۳۱ - ۱۳۷؛

Iranica, 4/171.

معصومی

بستان العارفين (bos.fā.nol.ā.re.fin)، ترجمه‌ای به فارسی از بستان العارفين نوشته ابواللیث نصر بن محمد سمرقندی (۳۷۵ ق)، به قلم عبدالرزاق بن عبدالقادر صوفیانی. مترجم از این کتاب، با نام بوستان ابواللیث یاد کرده و ترجمه آن را به نور محمدخان (۱۰۶۱ ق) پیشکش کرده است. این کتاب که در یک صد و پنجاه باب تدوین شده، در بردارنده مفاهیمی همچون آداب، اخلاق، کلام و احکام است. مؤلف بستان العارفين از شعر و تفسیر و احادیث، برای تکمیل گفته‌های خود، بهره برده است. برخی از باب‌های کتاب چنین است: در بیان طب علم، کتاب علم، در بیان فتوا، کسی که صلاحیت فتوا

شاعران این دوره گاهی به شعر خود می‌بالد. این تفاخر در پاره‌ای از غزل‌های او به چشم می‌آید، مثلاً این بیت: «اشعار بساطی است که سیراب و لطیف است - چون میوه شیرین که بیاری ز خجندش». همچنین در اشعار وی صنایع لفظی و معنوی فراوان به کار رفته است که نمونه‌هایی از آن‌ها است: ابهام: «سخن‌های بساطی چون حسن بود - از آن در پایه سلمان نوشتند.»؛ اغراق: «زتاب تب به هر نوبت که آن سرو روان لرزد - برآید از دلم آهی که ماه آسمان لرزد.»؛ جناس: «شکستگان تو جان‌ها بر آستان دادند - بلی بهشت برین را به راستان دادند.»؛ امثال: «عاقبت کردی عزیز آن را که خوارش داشتم - راست گفتند این که دشمن را نشاید خوار داشت.»؛ تقابل و مطابقه و مراعات‌النظیر، که در بیشتر ابیات غزلی از او رعایت شده است. بیتی از آن است: «پیکان ز سینه، آه زدل، آتش از جگر - زین گونه جور از تو فراوان کشیده‌ایم.» بساطی در بیتی عناصر اربعه را یک جا چنین آورده است: «چه بی‌آبی است ای گردون که افکندی درش آتش - به باد غصه دان رفته غریبی، خاکساری را.» وی از حافظ بیش از دیگر شاعران پیشین تأثیر گرفته است. برای مثال به چند نمونه می‌توان اشاره کرد: حافظ: «بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت - و ندر آن برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت.» بساطی: «یاد باد آن گل که در پای دل من خار داشت - شمع رخسارش ز آهم گرمی بازار داشت.» حافظ: «بیا با ما موز این کینه‌داری - که حق صحبت دیرینه داری.» بساطی: «بیا گر باده دوشینه داری ۲ بیاورگر نه با من کینه داری.» حافظ: «هزار جهد بکردم که یار من باشی - مراد بخش دل بی قرار من باشی.» بساطی: «چه خوش بود که شبی راز دار من باشی - میان گشایی و اندر کنار من باشی.» وی در مقطعی از او حدی و ناصر بخارایی (۷۷۹ ق) مصراعی را تضمین کرده و در مقطعی از عطار و عراقی - چنین یاد کرده است: «چون در سخن رهت به حقایق نموده‌اند - عطار وقت باش و عراقی، بساطی.» برخی از شاعران پس از بساطی، مانند خیالی بخارایی و جامی، از او پیروی کرده‌اند. بیشتر تذکره‌نویسان شعر او را ستوده‌اند. قبولی شروانی (۸۸۳ ق) در دیوانش بساطی را شاعری متعهد و یکه‌تاز میدان سخنوری شناسانده است. هرمان اته در گذشت او را ۱۵۸ ق دانسته است. دیوان بساطی در بردارنده قصاید، غزلیات، قطعیات، رباعیات و معما است. نسخه‌هایی دست‌نویس از این دیوان به شماره ۱۵۹/۶ در کتابخانه مؤسسه خاورشناسی فرهنگستان علوم

DiA için hazırlanmış
A-5000

سَيِّدُ الْخَافِيَيْنِ

في الموعظة بأحاديث سيد الأنبياء والمرسلين

لأبي الليث نصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم الفقيه

السمرقندي الحنفي

المتوفى سنة ٣٧٢ هـ

ويليه كتاب

سَيِّدُ الْخَافِيَيْنِ

طبعة جديدة مصححة

دار المعرفة

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No. :	10844
Tasnif No. :	297-84 SEMİT

Bostanul-Arafin (301)

ستان العارفين

14 MAYIS 1981